CZU: 811.1355.1'374
ORCID: 0000-0001-9437-4326

Maria ONOFRAȘ, Ana VULPE
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu"
(Chișinău)

PROBLEME DE LEXICOLOGIE ȘI LEXICOGRAFIE ÎN LUCRĂRILE CERCETĂTORULUI VASILE BAHNARU

A fixa în limitele unui articol problemele lingvistice și, mai îngust, doar cele de lexicologie și lexicografie, abordate de lingvistul Vasile Bahnaru în lucrările elaborate pe parcursul a mai bine de patru decenii, înseamnă, cu siguranță, a-ți asuma riscul de a lăsa multe nemenționate. Totodată, înseamnă a inventaria cele mai valoroase contribuții obținute în urma unei activități științifice prolifice.

Lingvist de profil larg, cercetătorul Vasile Bahnaru a fost atras totuși de problemele de lexicologie, semantică și lexicografie. Astfel, printre cele peste 200 de lucrări științifico-didactice în diverse domenii de cercetare ale limbii (lexicologie, lexicografie, semantică, stilistică, istorie a limbii, gramatică, lingvistică generală, sociolingvistică, cultivarea limbii), circa 50 țin anume de lexicologie, semantică și lexicografie. Studiile efectuate în acest sens sunt fixate în monografii, manuale, dicționare, articole științifice, recenzii, avize, comunicări la conferințe naționale și internaționale. Compartimentul îl prezintă pe savant și în ipostaza de mentor și îndrumător al discipolilor (în calitate de conducător științific, de consultant științific sau referent oficial).

Dintre principalele sale realizări lexicologice și lexicografice am menționa, întâi și întâi, monografiile *Elemente de lexicologie şi lexicografie* (Chișinău, Editura Ştiinţa, 2008, 308 p.) și *Elemente de semasiologie română* (Chisinau, Editura Ştiinţa, 2009, 288 p.). Sunt lucrări de referință pentru lexicologi și lexicografi, și nu doar, ce impresionează prin originalitate, profunzime, claritate, exactitate și eleganța stilului. Astfel, scopul de bază al lucrării *Elemente de lexicologie şi lexicografie* a fost să propună atenției cercetătorilor din domeniu bazele lingvistice privind elaborarea dicționarelor. În această lucrare sunt abordate și multe probleme de semantică, precum relațiile dintre cuvinte în funcție de conținutul lor (omosemia, parasemia, eterosemia), în funcție de forma lor (omonimia, paronimia), în funcție de forma și conținutul lor (paronimia considerată, concomitent, pseudoomonimie și pseudosinonimie) etc., întrucât, după cum afirmă însuși autorul, acestea costituie în prezent „una din direcțiile de frunte în lingvistică". Suscită atenția și opiniile autorului privind interpretarea polisemiei. „Sememele unui semantem, susține cercetătorul, reprezintă o structură ierarhică riguroasă, caracterizată prin existența a trei tipuri de relații: coordonatoare, subordonatoare și coordonatoare-subordonatoare. Tipurile identificate au un caracter universal, tipul subordonator fiind cel mai frecvent și cel mai variat, materializându-se într-un număr finit de subtipuri: 1) incluziv de treaptă; 2) omogen; 3) eterogen; 4) omogen-eterogen; 5) mixt" (Bahnaru, 2008, p.46).

BDD-A30757 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:55:45 UTC)

Astfel, prin analiza multilaterală a relațiilor lexico-semantice autorul a contribuit la clasificarea, structurarea lexicului în general, ceea ce este de un real folos pentru elaborarea dicţionarelor de diferit tip, pentru activitatea de traducere, pentru predarea cursurilor din domeniu. Totodată, se face o trecere în revistă a principalelor rezultate în domeniul lexicografiei, începând cu Antichitatea şi terminând cu cea din zilele noastre. Se vorbeşte despre tipologia dicţionarelor, despre antinomiile dicţionarelor, despre prezentarea într-un dicţionar explicativ a stratificării funcţional-stilistice a lexicului etc. Vasile Bahnaru atenționează cititorul și asupra exploziei lexicografice, basarabene în special, din ultimii 10-15 ani, când au fost editate dicţionare „elaborate de persoane incompetente în practica, tehnica şi teoria lexicografică", aceste dicţionare fiind, de cele mai multe ori, „nişte simple compilaţii, fără a se baza pe o teorie lingvistică modernă şi pe realizările teoretice şi practice ale lexicografiei contemporane" (Bahnaru, 2008, p. 287).

În lucrarea *Elemente de semasiologie română*, obiectul cercetării îl constituie problemele semantice din limba română. Pe lângă istoricul semasiologiei contemporane, autorul elaborează viziuni conceptuale noi ale fenomenelor de limbaj cercetate, bazate pe realizări actuale în domeniul lingvisticii contemporane. Cercetătorul delimitează domeniul strict al semasiologiei, care trebuie să se ocupe de studierea în sistem şi structurală a semanticii lexicale, de dezvoltarea şi funcţionarea semantică a unităţilor de limbă, de constituirea şi funcţionarea categoriilor semasiologice, de integrarea rezultatelor cercetărilor semasiologice în domeniul lexicografiei teoretice şi practice etc. Vasile Bahnaru atrage atenția asupra caracterului contradictoriu şi inconsistent al definiţiilor existente ale unor elemente lexicale. Vorbind de „necesităţile stringente de reflectare adecvată în dicţionar a sensului cuvântului ca unitate de limbaj, autorul propune un demers tridimensional de identificare a acestuia, bazat pe relaţiile intrasistemice ale cuvântului ca unitate a codului lingvistic, care, conform teoriei lui F. de Saussure, este o entitate ce se constituie din două componente-faţete (semnificant-semnificat), dar şi pe relaţiile cuvântului ce conduc în afara sistemului şi care îl racordează, pe de o parte, cu referentul, iar, pe de altă parte, cu utilizatorii limbii" (Păcuraru, p.130).

Prezintă interes, în lucrarea sus-menționată, și viziunea autorului asupra fenomenului paronimiei. Termenii din acest domeniu au un caracter inadecvat utilizați în raport cu acest fenomen, susține cercetătorul, aducând argumente plauzibile întru susţinerea ideii că fenomenul în cauză, fiind „individualizat prin coincidenţe simultane în planul expresiei şi în cel al conţinutului, necesită a fi denumit parasemolexie" (Bahnaru, 2009, p. 113). Vasile Bahnaru ne propune și o teorie proprie a metasemiei, insistând în mod special asupra cauzelor şi factorilor (lingvistici şi extralingvistici) care o generează, asupra modalităţilor metasemiei (similativă şi implicativă), asupra consecinţelor metasemiei etc.

Monografiile dlui Bahnaru consacrate problemelor de semantică, lexicologie și lexicografie s-au bucurat de atenția cercetătorilor în domeniu, având mai multe recenzii. Drept dovadă, propunem câteva extrase. Spre ex., ne-a surprins plăcut una dintre afirmațiile prof. bălțean Gheorghe Popa, excerptată din recenzia la volumul *Elemente de lexicologie şi lexicografie,* publicată într-un număr al *Revistei de lingvistică și știință*

BDD-A30757 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:55:45 UTC)

literară din 2008: „E în afara oricărui dubiu că după lectura acestei lucrări regretatul acad. S. Berejan, căruia îi este dedicată această lucrare, ar fi cu siguranţă constatat satisfăcut: «Asta e postura în care se complace Vasile – nici oportunist, nici revizionist, nici împăciuitorist. E cercetătorul care merge ferm pe drumul său» (Popa, p. 129). Sau: *Elemente de lexicologie şi lexicografie* este „o lucrare de pionierat în problema discutată, întrucât este pentru prima dată în lingvistică când sunt examinate toate (sau aproape toate) problemele referitoare la lexicologia şi lexicografia actuală. Altfel spus, studiul în cauză constituie o analiză multilaterală a lexicului românesc în baza căreia s-a elaborat o teorie lexicografică coerentă şi profundă, fiind destinat cercetătorilor ştiinţifici, profesorilor universitari şi celor de liceu. Mai mult chiar, monografia poate servi drept un compendiu de lexicologie şi lexicografie pentru studenţii de la filologie" (Cotelnic, p. 167). Sau: „Suplă, detaliată şi fundamental argumentată, această teorie a metasemiei comportă nu doar un caracter strict particular, ci, în mare parte, unul universal, general-lingvistic; ea poate fi raportată şi aplicată atât la fenomenele vizate din limba română, cât şi la fenomene similare din alte limbi naturale, făcând parte, în special, din familia de limbi indo-europene". (Păcuraru, p.131).

La fel de importantă este şi latura practică a activităţii savantului în domeniul vizat, care poartă pecetea profunzimii şi rigurozităţii analizei teoretice. Principiile stabilite în lucrările lexicologice au fost valorificate în procesul de elaborare a mai multe dicţionare, printre care *Dicţionar de neologisme* (în colaborare, apărut la Editura IRIADA, Iaşi, 1994), *Mic dicţionar de omonime* (2005), *Dicţionarul explicativ pentru elevi (*în colaborare cu regretata Veronica Păcuraru*,* două ediţii, ultima apărută în 2015*), Dicţionar de antonime* (2007, 2013) – toate fiind rodul unei munci asidue, riguroase şi migăloase, muncă necesară, de altfel, la realizarea oricărei lucrări lexicografice, dacă aceasta pretinde, desigur, a avea o ținută științifică și nu doar una comercială, utilitară.

Având o viziune generală asupra limbii, lexicograful Vasile Bahnaru înţelege că un dicţionar trebuie să cuprindă cunoştinţe variate, dar precise, interpretări sintetic exprimate şi logic prezentate. Criteriul semantic este acela care primează în alcătuirea unei lucrări lexicografice, dar trebuie îmbinat cu cel gramatical în aşa fel încât să se reflecte realitatea limbii în complexitatea sa. Prin aceste lucrări autorul stabileşte şi propune lexicografilor principii şi metode de elaborare a diferitor tipuri de dicţionare, pune în discuţie probleme ce ţin de vocabularul curent, analizează aspectele sincronice ale prolemelor ce ţin de studierea în sistem a semanticii lexicale, toate interpretate prin prisma teoriei sale.

Cel mai cunoscut şi mai des utilizat rămâne a fi *Dicţionarul explicativ pentru elevi,* elaborat împreună cu regretata Veronica Purice-Păcuraru.

Chiar de la apariţie el ocupă un loc de frunte între dicţionarele contemporane, deoarece relevă tendinţa autorilor de a conjuga un punct de vedere lexicografic „practic", fapt care permite a construi un sistem de prezentare a unităţilor lexicale din dubla perspectivă: atât sub unghiul de vedere al relaţiilor lexicale ce caracterizează cuvintele descrise ca unităţi ale codului limbii, cât şi sub aspectul particularităţilor de funcţionare discursivă a lor. E cunoscut că un dicţionar fără exemple este un schelet, de aceea

BDD-A30757 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:55:45 UTC)

autorii demonstrează prin contexte ilustrative bine selectate, existenţa diferitor sensuri ale cuvintelor, precizează domeniul de practici sociale de care ţine cuvântul sau sensul respectiv, repere ale situaţiei comunicative în care poate fi utilizat cuvântul sau sensul corespunzător, valorile conotative pe care le comportă sensurile derivate ale unora dintre cuvintele polisemantice şi mecanismele de transfer semantic care le-au generat, mărcile stilistice care reflectă varierea unităţilor lexicale descrise.

Fiind reeditat, dicţionarul este bine-venit şi în contextul în care de la apariţia primei ediţii şi până astăzi s-au produs câteva evenimente în plan lingvistic: apariţia a numeroase neologisme cu conţinut ştiinţific, tehnic, politic etc. care au fost riguros selectate şi incluse în registru. Prioritate au avut cele folosite la cursurile şi în manualele şcolare, precum şi în lucrările subdiacente disciplinelor de studiu.

Deşi un dicţionar este tot universul în ordine alfabetică, „ordinea alfabetică", după cum se ştie, are şi o serie de inconveniente – elementele din aceeaşi familie de cuvinte sunt separate de aşa-zisele cuvinte „intruse". Acest dezavantaj a fost neutralizat în acest dicţionar prin aplicarea metodei analogice de elaborare a dicţionarelor, care constă în regruparea cuvintelor şi sensurilor, prin intermediul unor definiţii metalingvistice şi relaţionale, după relaţiile lor formale şi semantice.

Un avantaj al dicţionarului sunt definiţiile concise şi clare. Explicarea cuvintelor din registru respectă un principiu director major: fiecare sens este dotat cu o definiţie lexicografică analitică, care trebuie să corespundă principiului substituibilităţii, conform căruia definiţia lexicografică numai atunci este reuşită, când substituie perfect în context cuvântul din registru. În aceste condiţii, explicaţia redusă la simpla corespondenţă sinonimică a fost exclusă completamente.

Autorii au întreprins o analiză semantică a materialului, izolând (cu cifre arabe şi romane) sensurile diferite ale cuvintelor şi grupându-le într-o filiaţie istorică aproape perfectă.

Merită atenţie şi Mic *dicţionar de neologisme* (în colaborare, apărut la Editura IRIADA, Iaşi, 1994) care cuprinde elementele lexicale mai noi întâlnite mai ales în manuale, opere recomandate şi studiate în şcoală. Pentru o înţelegere cât mai perfectă, pentru clarificarea sensului, definiţiile sunt ample. Ele precedă sinonimele şi sunt ilustrate sau completate cu citate din operele scriitorilor români. Fiecare cuvânt este urmat de flexiunea moţională (pluralul substantivelor, pers. I sg. a verbului cu menţionarea în paranteză a pronumelui reflexiv pentru diateza sau forma reflexivă), de specificarea clasei morfologice. În dicţionar sunt prezentate definiţii originale, nemaiîntâlnite până atunci în alte dicţionare De exemplu:

ABÍL, abilă, *adj.* Care acţionează cu pricepere, cu iscusinţă. (*Degete abile*). Când este vorba despre cineva care ştie să se descurce, să iasă din orice încurcătură, sensul este de „şmecher, descurcăreţ".

A (SE) ACOMODA, (mă) acomodez, *vb.* A (se) deprinde cu unele modificări în scopul adaptării la noi condiţii de mediu. **Înseamnă şi** a se obişnui, a se familiariza (*S-a acomodat cu zgomotul oraşului*).

BDD-A30757 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:55:45 UTC)

A ACORDA, acord, *vb.* A da, a oferi cu bunăvoinţă. Pentru sensul de a aduce la aceeaşi înălţime tonurile unui instrument muzical cu ajutorul diapazonului, pers. I sg. este **acordez**.

AFLUENŢĂ, *s. f.* Mulţime de oameni ce se îndreaptă spre un anume loc. Mai înseamnă abundenţă, cantitate mare.

Un alt dicţionar elaborat de lingvistul Vasile Bahnaru este cel de antonime, apărut în mai multe ediţii, dar revizuit şi completat.

Referitor la lista de unităţi antonimice incluse în lucrare, remarcăm că ea nu prezintă un registru exhaustiv al antonimelor româneşti, dar ceea ce merită atenţie e faptul că la alcătuirea ei Vasile Bahnaru nu a procedat în mod tradiţional (în baza unor dicţionare existente), ci a pornit de la operele artistice, publicistice etc.

Textul propriu-zis al dicţionarului este precedat de un studiu introductiv şi de o notă asupra ediţiei, în care se expune succint şi în termeni accesibili problema antonimiei. Pornind de la o analiză detaliată a relaţiilor logice de opoziţie pe care se sprijină antonimia, dl Vasile Bahnaru relevă şi descrie varietăţile sub care se manifestă acestea (opoziţie contrară; opoziţie complementară; opoziţie vectorială). Fără a se antrena în discuţii savante, dânsul menţionează că „antonimia se bazează pe prezenţa unei trăsături semantice comune, a unui sem comun, care îndeplineşte funcţia de element clasificator şi de fundament esenţial al opoziţiei. Astfel, antonimia se prezintă în calitate de dedublare a unităţii în realităţi contrarii, determinând concomitent limita de manifestare a unei calităţi, acţiuni, relaţii şi indicând concomitent relaţia indisolubilă a contrariilor pentru fiecare manifestare concretă a esenţei" (Bahnaru, 2007, p.5) În limbă, antonimele se manifestă în blocuri constituite din două unităţi cu sensuri diametral opuse pentru aceeaşi esenţă. De exemplu: calitate (cf. **bun – rău; gustos – neplăcut**); aspect exterior (**frumos – urât; simpatic – repulsiv**); stare materială (**bogat – sărac**); manifestare umană (**a spune – a tăcea; a afirma – a tăgădui**) etc.

Perechile antonimice sunt însoţite de definiţii concise, clare, din care derivă atât trăsătura semantică comună, elementul lor unificator, cât şi/mai ales acea parte de sens prin care termenii respectivi se opun. De exemplu:

DELICATEŢE *s.* Comportament delicat.

VULGARITATE *s.* Comportament vulgar.

Referindu-ne la partea ilustrativă a dicţionarului, menţionăm că citatele literare, la care a apelat autorul pentru a prezenta funcţionalitatea şi utilizarea concretă a materialului lexical, sunt relevante, bogate şi foarte bine selectate, având în componenţa lor ambii termeni ai perechii antonimice. Cf.:

PRIETEN *s.* Persoană pentru care cineva nutreşte **afecţiune.**

DUŞMAN *s.* Persoană pentru care cineva nutreşte **ură**.

„*Un **prieten** este **duşmanul** cel mai de aproape.*" (Vasile Alecsandri).

Dicţionarul urmăreşte două demersuri distincte: unul didactic, fiind vorba de însuşirea noţiunii lexicale a antonimelor, de îmbogăţire a vocabularului, şi altul de natură literar-artistică, care ţinteşte spre cultivarea gustului pentru o exprimare aleasă, corectă în limba română.

BDD-A30757 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:55:45 UTC)

Și problema omonimiei a fost în vizorul cercetărilor lexicologice și lexicografice ale savantului Vasile Bahnaru, aceasta fiind, de altfel, una dintre cele mai controversate în lingvistică. Până nu demult omonimele continuau să fie prezentate în dicţionare inconsecvent, pe baze intuitive şi subiective. Acest lucru se explică prin faptul că nu exista o părere unanim acceptată referitor la interpretarea omonimelor, nu au fost elaborate criterii ştiinţifice, obiective şi sigure de delimitare a omonimiei de polisemie, care constituie problema-cheie în acest sens. Fiind conştient de acest fapt, cercetătorul Vasile Bahnaru a pornit de la fenomenul omonimiei reinterpretat în lumina investigaţiilor ştiinţifice de ultima oră, de la realizările teoretice ale lingvisticii contemporane şi de la experienţa acumulată în ultimul timp de lexicologia şi lexicografia română. (Bahnaru, 1988, p. 3.) Drept urmare, în dicţionarul respectiv se propune o viziune proprie şi oarecum nouă referitoare la omonimie în limba română. Astfel, omonimele au fost identificate pornind de la următoarele criterii: 1) etimologic, în cazul când unităţile de vocabular au origine diferită; 2) gramatical, în virtutea faptului că una şi aceeaşi unitate lexicală nu poate aparţine concomitent la două sau mai multe clase morfologice; 3) derivativ, în situaţia când două sau mai multe unităţi lexicale derivă fie de la radicali diferiţi, fie de la radicali omonimi sau sunt formate cu ajutorul unor afixe omonime; 4) semantic, atunci când omonimele s-au format în urma dezintegrării semantice a unor cuvinte polisemantice. Dicţionarul înregistrează cca 2900 de blocuri de omonime, identificate în baza criteriilor menţionate mai sus, în care fiecare unitate este însoţită de exemple concrete, împrumutate din literatura artistică sau create ad-hoc de către autor, precizându-se astfel contextul de utilizare a fiecărui omonim. Lucrarea se adresează în primul rând elevilor, cărora, cu siguranţă, le serveşte drept instrument eficient pentru îmbogăţirea vocabularului şi folosirea corectă a cuvintelor limbii române.

Credem că lucrările lexicografice semnate de Vasile Bahnaru sunt o performanţă în materie de dicţionare, întrucât sunt elaborate cu dăruire şi pasiune de un profesionist bine pregătit atât în teoria, cât şi în practica lexicografică. Or, cercetătorul Vasile Bahnaru a dovedit prin opera sa lexicografică că înţelege dicţionarul ca o lucrare ce trebuie redactată metodic, pe baza informaţiilor şi a cunoştinţelor celor mai exacte privind cuvântul. Iar în ce privește importanța dicționarelor, ținem să menționăm un gând al autorului însuși, desprins din monografia *Elemente de lexicologie și lexicografie*: „...Gramatica și Dicționarul limbii literare sunt cei doi piloni magistrali pe care se ține întreaga civilizație, cultură și chiar unitatea națională” (p.105).

Deși nu putem afirma, nu știim chiar, dacă lingvistica l-a făcut și îl mai face fericit pe Vasile Bahnaru, credem totuși că dacă cei care citesc sau vor citi lucrările lui se vor pătrunde de adevărul științific al afirmațiilor sale în raport cu problemele ce vizează limba noastră cea română, cu siguranță, s-ar putea considera fericit, întrucât acestea au constituit sensul vieții lui.

În loc de încheiere, afirmăm că, deși omul și savantul Vasile Bahnaru a împlinit o vârstă care impune cinste și apreciere, lucrările sale, inclusiv cele despre care am vorbit supra, nu trădează nicio vârstă – ele trădează doar muncă, profesionalism și asiduitate.

BDD-A30757 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:55:45 UTC)

Astfel, nu ne rămâne decât să vă îndemnăm să le consultați, cel puțin, la necesitate, iar autorului îi dorim și cu ocazia acestui popas aniversar ani de viață lungă, multă sănătate și vigurozitate fizică și creatoare până la un alt popas aniversar, dar și până la noi apariții editoriale, ca să avem iarăși prilejul să-i urăm același lucru.

Referințe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile. Berejan S. Zaporojan I. *şi alţii. Prefață* la *Dicționar de omonime*. Chișinău: Lumina, 1988. 600 p.

2. BAHNARU, Vasile. *Studiu introductiv* la *Dicționar de antonime*. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2007. 392p.

3. BAHNARU, Vasile. *Elemente de lexicologie şi lexicografie*. Chişinău: Ştiinţa, 2008, 308 p.

4. BAHNARU, Vasile. *Elemente de semasiologie română*. Chisinau: Stiinta, 2009, 288 p.

5. COTELNIC, Teodor. *Vasile Bahnaru*, *Elemente de lexicologie şi lexicografie*. Chişinău: Ştiinţa, 2008, 308 p. În: Buletin de lingvistică. – Chişinău, 2008-2009, nr. 9 -10. – P. 166-168.

6. PĂCURARU, Veronica. *Semasiologia între tradiție și inovație*. În: Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă. – Chişinău, 2010, nr. 1. – P. 129-131.

7. POPA, Gheorge. Recenzie la *Vasile Bahnaru. Elemente de lexicologie și lexicografie*, Chișinău, 2008, 308 p. În: Revistă de lingvistică și știință literară nr. 5-6, 2008, p. 129-131.

BDD-A30757 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:55:45 UTC)